

บทที่ 2 การวิจัยทางประวัติศาสตร์

องค์ประกอบที่ทำให้งานวิจัยทางประวัติศาสตร์มีคุณภาพ

นอกเหนือจากระเบียบวิธีการวิจัย วิธีการค้นหาข้อมูล ฯลฯ ที่นักวิจัยควรมีที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ในส่วนที่จำเพาะลงไปเมื่อกกล่าวถึงวิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์เราอาจกำหนดคุณลักษณะของผู้ทำการวิจัยหรือศึกษาถึงข้อเท็จจริงในอดีต หรือที่เรียกว่านักประวัติศาสตร์นั้น ออกได้ดังนี้

1. ลักษณะที่ดีของผู้ทำการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ควรมีส่วนประกอบดังนี้

1. ต้องเป็นผู้ที่ตั้งใจศึกษาถึงความเป็นจริงในอดีต ในที่นี้หมายความว่า ผู้ที่ต้องการจะทำการศึกษาเรื่องราวในอดีตจะเป็นใคร ประกอบอาชีพอย่างไร หรือได้รับการศึกษามาจากทางสาขาใด ๆ ก็ได้ แต่ที่สำคัญบุคคลผู้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่ให้ความสนใจและลงมือทำการศึกษาค้นคว้า สืบสวนถึงเรื่องราวหนึ่งใดที่เชื่ออย่างแน่แท้ว่าเกิดขึ้นมาแล้วจริง ๆ โดยมีหลักฐานหรือข้อเท็จจริงที่สามารถยืนยันหรือพิสูจน์ได้อย่างแน่นอน ตามหลักการและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ “โดยไม่คำนึงว่า ข้อมูลนั้นจะเป็นประโยชน์หรือเป็นโทษต่อเรื่องราวบุคคลใด⁽¹⁾ เพราะฉะนั้นงานนั้นจะเป็นงานที่เรียกว่าเป็นงานทางประวัติศาสตร์ได้ก็ต่อเมื่อผู้นั้นสามารถหาข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาอธิบายได้เท่านั้น⁽²⁾ ถ้าไม่ งานนั้นก็คงมีค่าเป็นเพียงนวนิยาย หรือเทพนิยายไป

ส่วนคำว่า “อดีตในประวัติศาสตร์นั้น” ซึ่งเราถือและยอมรับกันว่า อดีตก็คือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและได้ผ่านไปแล้ว แต่ปัญหาที่ยังต้องขบคิดกันอีกต่อไปก็คือว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและผ่านไปแล้วนั้น เริ่มต้นหรืออีกนัยหนึ่งผ่านไปนานเท่าใดจึงจะเรียกว่าเป็นอดีต ในปัจจุบันถือกันว่า นับตั้งแต่วันที่ผ่านไปถือว่าเป็นอดีต ดังนั้นถ้าหากมีเหตุการณ์ใด ๆ ที่สำคัญเกิดขึ้น ก็ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์แล้ว⁽³⁾ ส่วนอีกคำถามที่ว่า อดีตจะกินเวลาไปนานแค่ไหนหรือสิ้นสุดลงเมื่อใดนั้น เนื่องมาจากว่าความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์จะเกิดขึ้น

(1) ขจร สุขพานิช, “วิชาประวัติศาสตร์ไทย-ประสบการณ์ของครูผู้หนึ่ง,” *วารสารประวัติศาสตร์*, 3 : 1 (มกราคม-เมษายน, 2521) 2.

(2) วิจิตรวาทการ, พลตรี หลวง, *ปาฐกถาประวัติศาสตร์*, (กรุงเทพฯ, 2516) หน้า 3.

(3) แอมสุข นุ่มนนท์, *อ้างแล้ว*, หน้า 34.

3 : 1 (มกราคม-เมษายน, 2521) 2.

(2) วิจิตรวาทการ, พลตรี หลวง, *ปาฐกถาประวัติศาสตร์*, (กรุงเทพฯ, 2516) หน้า 3.

(3) แอมสุข นุ่มนนท์, *อ้างแล้ว*, หน้า 34.

ได้ก็ต่อเมื่อสามารถพิสูจน์ได้โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือควรมีข้อมูลหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาพิสูจน์ ในที่นี้ก็คงจะตอบได้ว่าอดีตคงจะก้าวไปได้ไกลเท่าที่นักประวัติศาสตร์มีข้อมูล นั่นก็คือเมื่อประวัติศาสตร์เป็น “เรื่องราวของคนที่มีการจดบันทึกไว้” คือเป็นเรื่องราวของคนนับแต่สมัยมีตัวหนังสือ ตัวหนังสือเพิ่งมีใน 5,000 ปีมานี้เอง⁽⁴⁾ ดังนั้น คำว่าอดีตในประวัติศาสตร์ก็คงมีความหมายไปถึงยุคที่มนุษย์เริ่มมีตัวหนังสือใช้ คือเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อประมาณ 5,000 ปี ที่อียิปต์ประดิษฐ์ตัวหนังสือขึ้นใช้นั้นเอง ส่วนเวลาก่อนหน้านั้น นักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่นิยมเรียกว่า ยุคก่อนประวัติศาสตร์⁽⁵⁾ ซึ่งก็หมายความว่าถึงยุคสมัยของมนุษย์ที่นักประวัติศาสตร์สร้างอดีตขึ้นมาจากงานค้นคว้าตามวิธีการของนักโบราณคดี นักชีววิทยา นักสังคมวิทยา นักมนุษยวิทยา ฯลฯ มากกว่าที่จะได้มาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงออกในรูปของเอกสารลายลักษณ์อักษรนั่นเอง

2. มีความซื่อสัตย์ นักประวัติศาสตร์ก็เหมือนกับบุคคลที่ประกอบวิชาชีพในสาขาอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น แพทย์ วิศวกร สถาปนิก นักกฎหมาย ฯลฯ แพทย์มีหน้าที่ “ควบคุมและป้องกันทางด้านโรคภัยไข้เจ็บ” วิศวกรมีหน้าที่ “ดูแล จัดการให้การก่อสร้างมั่นคงและปลอดภัยแก่ผู้อยู่อาศัย” สถาปนิกก็มีหน้าที่ “กำหนดแบบแปลนให้สวยงามและเหมาะสมแก่สภาพความเป็นอยู่” นักกฎหมายมีหน้าที่ “ดำเนินการตามขบวนการยุติธรรมเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม” ส่วนหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์นั้นก็เป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วว่า เพื่อค้นหาและ “บันทึกไว้ซึ่งความเป็นจริงในอดีต”⁽⁶⁾ จริงอยู่ ถึงแม้หน้าที่ของบุคคลเหล่านี้จะแตกต่างกัน แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า บุคคลเหล่านั้นแม้จะมีอาชีพต่างกันแต่สิ่งที่ทุกคนจำเป็นจะต้องมีก็คือ จรรยาบรรณของการประกอบอาชีพนั้นก็คือ บุคคลในอาชีพใด ๆ จำต้องมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงานของตนเอง แพทย์จะไม่ใช่ความรู้ความสามารถของตนสร้างความมั่งคั่งในทางที่ผิดจรรยาบรรณด้วยการ “เลี้ยงคนไข้หรือเลี้ยงไข้” นักกฎหมายก็ไม่ใช่วิชากฎหมายที่ร่ำเรียนมาช่วยเหลือผู้กระทำผิดกฎหมายให้เป็นผู้บริสุทธิ์ หรือในทำนองกลับกันทำให้ผู้บริสุทธิ์ต้องรับใช้โทษกรรมในสิ่งที่ตนไม่ได้กระทำ เป็นต้น

ส่วนความซื่อสัตย์ของนักประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์จำต้องมีความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม ในฐานะที่เป็นผู้ค้นหาความเป็นจริงในอดีตให้ปรากฏ หรือดังที่ รังเก

(4) ขจร สุขพานิช, “อารัมภบท ประวัติศาสตร์ และวิธีการศึกษา,” *ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600-2310*. วุฒิชัย มูลศิลป์บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ 2521) หน้า 30.

(5) นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตริยะ, *หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย*. (กรุงเทพฯ, 2525) หน้า 38-39.

(6) Robert V. Daniels, *Studying History: How and Why*, (New Jersey, 1966) pp. 3-4.

นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันผู้มีชื่อเสียงมากผู้หนึ่งของศตวรรษที่ 19 และได้รับการยอมรับว่าเป็นบิดาของวิชาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ กล่าวว่า

“เมื่อประวัติศาสตร์ได้รับมอบหมายให้มาทำหน้าที่ตัดสินอดีตเพื่อข้อดีที่นั่นเข้าใจปัจจุบัน และเพื่อส่องทางต่อไปในอนาคต... นักประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องแสดงแต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ เท่านั้น”(7)

จากหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ดังกล่าวที่เน้นถึงการเสนอแต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ๆ จรรยาบรรณของนักประวัติศาสตร์ที่สำคัญ ได้แก่การซื่อสัตย์ต่อตนเองก็คือไม่คัดลอกงานของผู้อื่นโดยไม่มีการอ้างถึงแหล่งที่มา หรือทำให้ผู้อื่นเชื่อว่าเป็นงานที่เกิดจากการค้นคว้าของตนเอง(8) ส่วนการซื่อสัตย์ต่อสังคมนั้นก็คือ การไม่บิดเบือนความจริงด้วยอำนาจของปากกาให้ผิดแผกไปจากสิ่งที่ควรเป็นเพราะด้วยเหตุของอามิสสินจ้าง หรือเพื่อชื่อเสียงเกียรติยศทั้งแก่ตนเองและวงศ์ตระกูล ดังที่อาจารย์หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช เคยกล่าวไว้ในหนังสือ “ฝรั่งเศสคิดนา” ของท่านว่า ความสามารถอย่างหนึ่งของนักประวัติศาสตร์ ก็คือ “สามารถทำให้เรื่องขาวให้เป็นดำได้” ดังนั้นถ้าหากนักประวัติศาสตร์ไม่มีความซื่อสัตย์แล้ว คุณภาพของงานนั้น ๆ ก็คงไม่ปรากฏขึ้นมาแน่นอน หรืออาจคงอยู่ได้ในชั่วระยะเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้นเอง

3. มีความเป็นกลาง คือ การนำเสนอและตีความตามข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์อย่างตรงไปตรงมาโดยไม่มีอคติ ความไม่เป็นกลางของนักประวัติศาสตร์อาจเกิดขึ้นมาจากการรู้สึกสำนึกหรือไม่ก็ได้ ทั้งนี้เพราะนักประวัติศาสตร์ก็คือ มนุษย์ปุถุชนคนหนึ่งย่อมมีทั้งชีวิตจิตใจ มีทั้งความรู้สึกเกลียดชอบ มีทั้งความต้องการและความปรารถนา ฯลฯ สัญชาตญาณของมนุษย์หรือที่นักประวัติศาสตร์เรียกว่า “หลุมพรางทางประวัติศาสตร์” ดังกล่าว จึงเป็นเสมือนกำแพงขวางกั้นไม่ให้นักประวัติศาสตร์ที่ดีเดินไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางที่พวกเขาเหล่านั้นตั้งใจไว้ได้ เป็นต้นว่าความนิยมชมชอบหรือความไม่นิยมชมชอบในระบบการปกครองแบบหนึ่งอาจทำให้การตีความหมายข้อมูลทางประวัติศาสตร์ผิดพลาดไป ทำนองเดียวกัน การที่นักประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่ง และได้รับการเลี้ยงดู เจริญเติบโตมาในสังคมหนึ่ง นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นย่อมถูกหลอมด้วยความเชื่อของสังคม นี่ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขาผู้นั้นตกเป็น “เหยื่อ” ของสังคมที่เราเรียกว่า “คุณค่าของสังคม” ไปโดยไม่รู้ตัว ขาดความใจกว้างที่จะยอมรับปรากฏการณ์ที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ตนพบเห็น ด้วยเหตุนี้ ถ้านักประวัติศาสตร์ไม่สามารถขจัดความไม่เป็น

(7) อ้างใน Arthur Marwich, *The Nature of History*, (New York, 1971) pp. 38-39.

(8) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, “บทกล่าวนำ,” *ประวัติศาสตร์และปรัชญาประวัติศาสตร์*, ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 21-23.

กลางในการตัดสินใจและตีความข้อมูลออกไปได้ งานของเขาก็คงจะเหมือนกับงานที่ไม่มี ความเชื่อสัตย์คือจะไม่บรรลุถึงเป้าหมายของวิชาประวัติศาสตร์ที่ว่า “ความพยายามที่จะตอบคำถาม หรือข้อสงสัยเกี่ยวกับว่ามนุษย์ได้ทำอะไรแล้วในอดีตลง”⁽⁹⁾ ได้

4. มีความรอบคอบ ในที่นี้หมายถึงความรอบคอบไม่ผลิผลามด่วนใจเร็วตัดสินใจ ตีความข้อมูลอย่างหนึ่งอย่างใดลง ความรอบคอบก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าความเชื่อสัตย์ และความเป็นกลาง ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปคุณภาพของงานย่อมด้อยลง

นักประวัติศาสตร์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นของคู่กัน เปรียบเสมือนนัก การเมืองกับรัฐสภา ผู้ร้ายกับตำรวจ ผู้หญิงกับผู้ชาย ฉะนั้นก็ฉนั้นนั้น งานทางประวัติศาสตร์ จึงจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้ คือจะขาดนักประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้หรือจะขาดหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์ก็ไม่ได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองจึงมีการกล่าวกันว่า

“วิชาประวัติศาสตร์เป็นเรื่องของการประสานงานกันระหว่างหลักฐานและนัก- ประวัติศาสตร์ ถ้าฝ่ายหลังไม่มีฝ่ายแรกก็ย่อมเขียนประวัติศาสตร์ไม่ได้ ในขณะที่ เดียวกันหลักฐานแม้จะแน่นอนถูกต้องเพียงไร ถ้านักประวัติศาสตร์ไม่นำมาใช้ก็หมด คุณค่าหรือไร้ความหมาย หรือถ้าผู้ใช้นำมาใช้ผิด ๆ ก็จะทำให้ผิดความจริงไป”⁽¹⁰⁾

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่าจะมีทั้งนักประวัติศาสตร์และหลักฐานทางประวัติศาสตร์พร้อม ทั้ง 2 สิ่ง แต่การตีความหมายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ว่าเมื่อนักประวัติศาสตร์ได้ หลักฐานทางประวัติศาสตร์มาแล้วก็จะนำมาใช้ได้ทันที ในที่นี้นักประวัติศาสตร์ต้องมีความ รอบคอบคือต้องหยุดยั้งและคิด พินิจพิจารณาถึงความถูกต้องของข้อมูลก่อนทุกครั้งไป แม้ว่า ในลักษณะของหลักฐานที่บ่งให้ปรากฏออกมาจัดอยู่ในหมวด “ข้อมูลขั้นต้น” หรือ “ข้อมูลขั้นรอง” ที่เรานักประวัติศาสตร์ให้ความเชื่อถือเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้ก็ตาม หน้าที่เราจำเป็นต้อง ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลหรือที่นักประวัติศาสตร์นิยมเรียกว่า “การประเมินหรือการ วิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์”⁽¹¹⁾ ก็เป็นเพราะว่าเราไม่มีความมั่นใจหรือเชื่ออย่างไม่มี ข้อโต้แย้งได้เลยว่าหลักฐานที่ตกมาถึงมือของเรานั้นจะมีความถูกต้องจริงตามภาพหรือลักษณะ

(9) R.G. Collingwood, *The Idea of History*, (England, 1978) p.9.

(10) แอมสุข นุ่มนนท์, *อ้างแล้ว*, หน้า 40.

(11) นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัชยะ, *อ้างแล้ว*, หน้า 21, 89-98.

ที่ปรากฏ ในการบันทึก ผู้บันทึกอาจ “สอดใส่ความคิดเห็นของตนเข้าไป”⁽¹²⁾ หรือ “รายงาน สิ่งที่ไม่จริงหรือจริงไม่หมด... เพราะความไม่รู้จริงในเรื่องราวที่บันทึกจึงบรรยายตามความ คาดคะเน... หรือเพื่อให้เกิดความสนุก”⁽¹³⁾ ผู้บันทึกอาจมีนิสัยเป็นคนโอ้อวด หรือมีหน้าที่ที่ต้อง ตรวจสอบเรื่องราวและรายงานเฉพาะแต่เรื่องที่ตรงกับความต้องการของผู้มีอำนาจ ฯลฯ เพราะ ฉะนั้น หลักฐานที่ตกมาถึงมือเราจึงไม่อาจนับได้ว่ามีความบริสุทธิ์เพียงพอที่จะนำมาใช้ได้ เลย ซึ่งเราก็คงจะต้องรวบรวมหลักฐานนั้นใส่ตระแกรงเขย่าเพื่อให้ได้สิ่งที่เราต้องการ หรือที่ เราเรียกว่าหลักฐานที่บริสุทธิ์ออกมาและนำไปตีความหมายต่อไป

นอกจากนี้ โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในทุก ๆ แขนง มนุษย์เราอาจใช้ความเจริญดังกล่าวสร้างหลักฐานปลอมอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ได้อย่างง่าย ความไม่ระมัดระวังของนักประวัติศาสตร์จะทำให้ให้นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นเสียเวลา ทั้งหมดของชีวิตไปโดยใช่เหตุได้

5. ต้องมีความรู้อย่างกว้างขวาง การเขียนประวัติศาสตร์ในยุคแห่งความเจริญ ก้าวหน้าทางวิชาการทุก ๆ แขนง ไม่อาจใช้วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ดังเช่นนักประวัติศาสตร์ สมัยก่อนทำได้ กล่าวคือด้วยความอึดคัดขาดแคลนข้อมูล หรือด้วยความเชื่อความศรัทธาใน ลัทธิใดหรือศาสนาใด ทำให้นักประวัติศาสตร์ผู้นั้นไม่ให้ความสำคัญกับหลักฐานชนิดอื่นไป ดังเช่นตัวอย่างการเขียนประวัติศาสตร์ของสมัยกลางโดยเฉพาะงานทางประวัติศาสตร์ ชื่อ “The City of God” ของนักบุญออกุสตินที่เน้นเฉพาะข้อมูลทางศาสนาโดยเฉพาะของศาสนา คริสเตียน⁽¹⁴⁾ หรืองานทางประวัติศาสตร์ในรูปของตำนาน เช่น ตำนานพระธาตุเมืองนครศรี- ธรรมราช ตำนานมูลศาสนา ตำนานพุทธสิหิงค์ ฯลฯ งานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในรูปของ ตำนานในระยะแรก ๆ จะใช้แต่ภาษาบาลีเป็นภาษาเขียนเท่านั้น⁽¹⁵⁾ ส่วนข้อมูลที่ใช้ก็เฉพาะแต่ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในภาษาบาลีเช่นกัน ถ้าปรากฏในภาษาอื่นย่อมถือว่าเป็น ของไม่แท้⁽¹⁶⁾ นั่นก็หมายความว่า ผู้บันทึกงานทางด้านตำนานจะไม่ใช้ข้อมูลทางศาสนาที่ ปรากฏในภาษาอื่น ทำนองเดียวกับงานทางด้านพงศาวดาร พงศาวดารนี้ก็คืองานที่

(12) อธิชา โกมลกาญจน และคณะ, *อารยธรรมตะวันตก*, (กรุงเทพฯ, 2520) หน้า 9.

(13) นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตถิยะ, *อ้างแล้ว*, หน้า 88. ดูเพิ่มเติม สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “ความหมาย ของประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์”, *รวมบทความประวัติศาสตร์*, 3 (พฤศจิกายน, 2524) หน้า 135-136.

(14) Leo C. Daley, *The Writings of Saint Augustine*, (New York, 1965) pp. 56-57.

(15) นาฏวิภา ชลิตานนท์, *อ้างแล้ว*, หน้า 121.

(16) เสฐียร พันธงชัย, *พุทธศาสนมหายาน*, (กรุงเทพฯ, 2521) หน้า 2.

“ผลิต...ขึ้นในแวดวงของสังคมผู้ใช้หนังสือ เช่น พระราชพงศาวดารฉบับหลวง-
ประเสริฐ ถูกผลิตขึ้นมาโดยการเอา “กฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน”,
“กฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หอหนังสือ”, และ “เหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดาร”
มาประกอบขึ้นเป็นหลักฐานข้อมูล เป็นต้น”⁽¹⁷⁾

ข้อความข้างต้นพอที่จะชี้ให้เห็นว่า ในงานพงศาวดาร ซึ่งนอกจากผู้บันทึกเป็นบุคคล
ที่มีความรู้ความสามารถ อยู่ในแวดวงสังคมชั้นสูง ข้อมูลที่ใช้ก็ยังคงเป็นข้อมูลที่ปรากฏอยู่
ภายในราชสำนัก หาได้ใช้ข้อมูลของบุคคลธรรมดา เช่น ตาสี ตาสา มาใช้ในการเขียนไม่ เพราะ
ฉะนั้นข้อมูลที่ได้มาจึงเป็นข้อมูลฝ่ายเดียว ซึ่งไม่อาจใช้อธิบายประวัติศาสตร์ซึ่ง “เป็นการศึกษา
การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นในอดีต”⁽¹⁸⁾ การศึกษาอดีตตามแนวทางพงศาวดาร
จึงให้ภาพแต่เพียงส่วนเดียวและตามความนึกคิดของผู้บันทึกกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มเดียวของสังคม
ด้วยข้อจำกัดดังกล่าว การที่นักประวัติศาสตร์จะสามารถสร้างภาพของมนุษย์ในอดีตขึ้นได้
สมบูรณ์นั้น นักประวัติศาสตร์จึงต้องนำส่วนประกอบของอดีตหลาย ๆ ภาพจากสถานที่หลาย ๆ
แห่ง ฯลฯ ประสานเข้าด้วยกัน ภาพหลาย ๆ ภาพดังกล่าวได้แก่ภาพที่เกิดมาจากผลงานของ
นักวิชาการในต่าง ๆ สาขา หรือจากบุคคล หลาย ๆ อาชีพด้วยกัน เช่น นักโบราณคดี นัก
เทววิทยา นักมานุษยวิทยา นักรัฐศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์ นักสังคมวิทยา นักภาษาศาสตร์
นักปรัชญา ฯลฯ

เมื่อนักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องอาศัยความรู้จากหลาย ๆ แขนงมาช่วยตีความอดีต
นอกจากจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่จะทำการวิจัยเป็นอย่างดีแล้วนักประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้อง
มีความรู้ความเข้าใจในศาสตร์สาขานั้น ๆ ด้วย แต่ไม่ต้องถึงกับเรียกตนเองว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ
เคยมีผู้ให้คำเปรียบเทียบไว้ว่า “ได้แค่เพียงแพทย์ประจำบ้าน ไม่ต้องถึงแพทย์ผู้เชี่ยวชาญใน
โรคใดโรคหนึ่งก็เป็นการเพียงพอ”

6. มีความสามารถในการบรรยาย การเขียนเรียงความหรือการบรรยายสิ่งที่เรา
ค้นพบออกมาเป็นตัวอักษร ซึ่งได้กล่าวไปแล้วในตอนที่ว่าด้วยกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์
ก็เป็นเรื่องของทั้งศาสตร์และศิลปะที่ผู้เสนอความคิดแต่ละบุคคลพึงมีอันจะได้มาจากการศึกษา
และการฝึกฝนอยู่เป็นประจำ การเสนอเรื่องราวที่สับสน วุ่นวาย ไม่ปะติดปะต่อกันและไม่ถูกต้อง

(17) สมเกียรติ วันทะนะ, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่,” บทความประกอบการสัมมนา
กึ่งศตวรรษมนุษยศาสตร์: 2477-2527, 25 พฤษภาคม 2527, (กรุงเทพฯ 2527) หน้า 1-2.

(18) สุเทพ สุนทรภัสช์, “ความสำคัญเกี่ยวกับอดีตของมนุษย์,” *ปรัชญาประวัติศาสตร์*, หน้า 69.

ตามหลักตรรกวิทยา ก็อาจสร้างความ “หมุนเคียรเวียนเกล้า” ให้แก่ผู้อ่าน งานทั้งหมดที่ทำมาตั้งแต่เริ่มต้นก็จะไร้ความหมายและหมดคุณค่าไป ก็จะเป็นที่น่าเสียดายกับเวลาทั้งหมดที่เสียไป

2. การเลือกหัวข้อหรือปัญหาวิจัย เหตุการณ์ทุกเหตุการณ์ในอดีตสามารถนำมาใช้เป็นหัวข้อหรือปัญหาเพื่อการวิจัยได้ทั้งนั้น⁽¹⁹⁾ เช่น เรามีสถียรภาพในเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลที่อยู่ใกล้ชิด หรือครอบครัวของเรา ก็อาจตั้งปัญหาและทำการค้นหา เช่น ผลงาน รูทส์ หรือ ทาสของ ฮาเลย์ นักประพันธ์ชาวอเมริกันผิวดำ ที่โด่งดังไปทั่วโลก หรือไกลไปอีกหน่อย ได้แก่ การอยากรู้เรื่องราวของสังคมเรา เช่น คนไทยมาจากไหน? หรือขยายกว้างไปอีกไปสู่สังคมของต่างชาติ ในทวีปเอเชีย ทวีปยุโรป และสู่สังคมของโลกในที่สุด

จริงอยู่ข้อสงสัยของเราย่อมเป็นปัญหาได้แต่ในการผลิตงานออกมานั้นจุดมุ่งสำคัญคงไม่ใช่เพื่อผู้วิจัยเป็นผู้อ่านเพียงผู้เดียว หากแต่หวังเพื่อการเผยแพร่ความรู้ใหม่ ๆ ให้แก่สังคมด้วยเหตุนี้ ผู้ทำการวิจัยจึงควรให้ความสำคัญกับปัญหาที่จะทำการวิจัยนั้นถึงประโยชน์ ความเป็นไปได้ รวมทั้งปัญหาต่าง ๆ ที่จะตามติดมา ฯลฯ

ในเรื่องนี้ อุทุมพร จามรมาน⁽²⁰⁾ ได้กล่าวไว้ถึงลักษณะของปัญหาวิจัยที่ดีไว้ 7 ประการดังนี้

1. ปัญหานั้นชัดเจนที่จะพหาคำตอบได้หรือไม่?
2. ปัญหานั้นเอื้อต่อการหาข้อมูลมาทดลองได้หรือไม่?
3. ขอบเขตของปัญหานั้นสามารถจะทำได้ภายใต้เงื่อนไขด้านเวลา แรงงาน และกำลังเงินหรือไม่?
4. ปัญหานั้นได้รับการเขียนที่ประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์หรือตัวแปรอย่างละ 2 ตัวหรือไม่?
5. ปัญหานั้นถ้าได้รับการศึกษาค้นคว้าหาคำตอบมาแล้ว จะเป็นการเพิ่มความรู้อหรือเอื้อต่อประโยชน์ทั้งในทางทฤษฎีและปฏิบัติหรือไม่?
6. ปัญหานั้นนำไปสู่ปัญหาใหม่หรือวิจัยใหม่ได้หรือไม่?
7. ผลที่เกิดจากปัญหานั้นมีอันตรายต่อกายและจิตของผู้เกี่ยวข้องมากน้อยเพียงไร?

(19) Jules R. Benjamin, *A Student's Guide to History*, (New York, 1979) pp. 45-46.

(20) อุทุมพร จามรมาน, “ปัญหา วัตถุประสงค์และสมมติฐานของการวิจัย,” *การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การฝึกอบรมการเขียนแบบเสนอโครงการวิจัย*, คณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง ห้องประชุมของ ส.ว.ป.มหาวิทยาลัยรามคำแหง, วันที่ 8-10 กุมภาพันธ์ 2527, หน้า 2. (เอกสารอัดสำเนา)

นอกจากนี้ ก็ยังมีประเด็นที่ควรให้ความสนใจในด้านต่าง ๆ อีกดังต่อไปนี้

1. เป็นที่น่าสนใจ ในที่นี้หมายถึงทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และในที่สุดต่อสังคมทางด้านจิตวิทยาแล้ว มนุษย์เราจะให้ความสนใจในเรื่องราวหรือเหตุการณ์หนึ่งได้นั้น เรื่องหรือเหตุการณ์นั้น ๆ จะต้องเกี่ยวพันกับตนเองหรือบุคคลใกล้ชิดไม่ว่าด้วยทางใดทางหนึ่งเป็นต้นว่า การประกาศขึ้นราคาน้ำมันของกลุ่มโอเปค ผลก็ย่อมกระทบกระเทือนเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งก็ย่อมส่งผลมาถึงเราด้วย แต่ถ้าประเทศเราไม่มีความจำเป็นต้องใช้ผลิตผลจากประเทศผู้ผลิตน้ำมันเหล่านั้น เช่น ประเทศเราใช้เกวียน ขลย ผลกระทบก็ย่อมไม่เกิดขึ้นเมื่อหัวข้อหรือพฤติกรรมดังกล่าวไม่มีผลอย่างใดต่อตัวเรา ต่อสังคม ความน่าสนใจก็ไม่เกิดขึ้น หรืออย่างเช่น การรู้ถึงต้นกำเนิดของชาติ ย่อมหมายถึงศักดิ์ศรี เกียรติยศ และความภูมิใจของคนทั้งชาติ ผู้ที่ไม่รู้จักชาติกำเนิดย่อมขาดความเชื่อมั่นในตนไป เพราะฉะนั้น ปัญหาว่าคนไทยเรามาจากไหน ถือได้ว่า เป็นปัญหาที่น่าสนใจมากที่สุด เป็นต้น

อย่างไรก็ดี มีข้อที่ควรสังเกตก็คือ เมื่อเปรียบเทียบถึง “ความน่าสนใจ” ระหว่างตนเองกับสังคมหรือชนส่วนใหญ่แล้ว จริงอยู่การเริ่มงานวิจัยต้องเริ่มจากหัวข้อที่ผู้วิจัยให้ความสนใจเป็นพื้นฐาน ถ้าหากผู้วิจัยไม่มีความสนใจเป็นพื้นฐานแล้วย่อมไม่ก่อให้เกิดกำลังใจในอันที่จะค้นคว้าต่อไป แต่ทั้งนี้ถ้าจะให้งานมีประโยชน์เพียงพอไม่ใช่เมื่อผลิตแล้วอ่านกันแต่เฉพาะผู้ได้รับแจก หรือเก็บรักษาไว้ในห้องพิพิธภัณฑน์ หัวข้อที่ดีนั้น นอกเหนือจากที่ผู้วิจัยให้ความสนใจแล้วควรที่เป็นที่สนใจของสังคมด้วย นั่นก็หมายถึงให้ซึ่งน้ำหนักที่ความต้องการของสังคมมากกว่าใช้ตัวผู้วิจัยเองเป็นที่ตั้ง

หัวข้อที่น่าสนใจอื่น ๆ ก็มีอย่างเช่น ไม่เป็นที่เปิดเผยหรือไม่เคยเปิดเผยมาก่อน หรือเป็นความคิดแนวใหม่ เป็นต้น

2. เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญต่อสังคม ประวัติศาสตร์จะต้องเป็นเรื่องราวของมนุษย์เท่านั้น ซึ่งจะอยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่งของอดีตก็ได้แล้วแต่ความต้องการของผู้ที่จะศึกษา ถ้างานใดศึกษาเรื่องราวที่ไม่เกี่ยวกับมนุษย์หรือไม่ใช่เรื่องของมนุษย์โดยตรง งานนั้นย่อมไม่ใช่ประวัติศาสตร์ ซึ่งต่างก็เรียกกันไปในชื่อต่าง ๆ เช่น ตำนานหรือเทพนิยาย ยกตัวอย่างเช่น

“อเล็กซ์”(21) และ “โอดิสซีย์”(22) นิยายประจำชาติของกรีกโบราณ แม้จะเป็นเรื่องราวของมนุษย์ แต่เน้นหนักไปทางเทพเจ้า เราก็เรียกว่าเทพนิยาย เป็นต้น

ประวัติศาสตร์นอกเหนือจากต้องเป็นเรื่องราวของมนุษย์แล้ว มนุษย์นั้นจะต้องเป็นมนุษย์ที่มีความสำคัญหรือมีบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่งต่อสังคม บทบาทเช่นนั้นจะเกิดขึ้นมาเพราะตัวของตัวเอง ในลักษณะปัจเจกบุคคล หรือในลักษณะที่เป็นกลุ่มชนขนาดใหญ่ หรือตัวแบบของกลุ่มที่มีบทบาทที่พอจะเป็นแบบอย่างหรือทำให้หรือไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในสังคมได้ ประวัติศาสตร์เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับบุคคลเหล่านี้

ในอดีตในขณะที่สังคมยังไม่เจริญเท่ากับปัจจุบัน มนุษย์ที่มีบทบาทสำคัญส่วนใหญ่ จึงได้แก่ประมุขของทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม เป็นต้นว่าองค์พระมหากษัตริย์ บรรดาเชื้อพระวงศ์ แม่ทัพนายกอง ตลอดจนผู้นำทางศาสนา เป็นต้น แต่ต่อ ๆ มาโดยเฉพาะในปัจจุบัน คำว่า “มนุษย์ผู้มีความสำคัญ” ไม่ได้จำเพาะอยู่แต่ในแวดวงดังกล่าว หากแต่ขยายวงออกไปยังบุคคลธรรมดาที่เป็นกลุ่มที่มีบทบาทอื่น ๆ⁽²³⁾ เช่น กลุ่มชาวไร่ชาวนา กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มนักศึกษา อีกทั้งกลุ่มชาวต่างประเทศที่มาเกี่ยวข้องกับตัว ดังคำกล่าวของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ อาคม พัตถิยะ ในหนังสือชื่อ “หลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย” ว่า

“มนุษย์แต่ละคนก็มีอดีตของตนเองจำนวนมาก เพราะเรากระทำสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่ตลอดเวลา แต่การกระทำของแต่ละคนเช่นนั้น หากได้เป็นสิ่งที่ประวัติศาสตร์พึงศึกษาไม่ เพราะมีจำนวนมากเกินกว่าจะศึกษาได้หมด และยังไม่เกิดประโยชน์อันใด กล่าวคือ เมื่อศึกษาแล้วก็จะไม่ทำให้รู้ได้ดีขึ้นว่า มนุษย์ทั้งหมดได้ทำอะไรมาแล้วในอดีต

...สิ่งที่ประวัติศาสตร์สนใจศึกษานั้นเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากโดยตรง หรือ มีนัยเกี่ยวพันถึงมนุษย์จำนวนมากทั้งสิ้น ความเคลื่อนไหวใหญ่ ๆ ในทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรม ย่อมมีผลกระทบต่อคนจำนวนมาก...นับเป็นศูนย์กลางของการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง”⁽²⁴⁾

(21) สมบูรณ์ ธรรมครองอาคม, *ประวัติศาสตร์อารยธรรมของโลก*. (กรุงเทพฯ, 2514) หน้า 224-225.

(22) *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 225-226.

(23) ลีโอ ดอลสโตย, *ปรัชญาประวัติศาสตร์ในสงครามและสันติภาพ*. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ 2523) หน้า 4.

(24) นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พัตถิยะ *อ้างแล้ว*, หน้า 3-4.

3. ข้อมูลหาง่าย กิจกรรมที่ท้าทายความสามารถของนักประวัติศาสตร์ในการสร้างผลงานทางประวัติศาสตร์นั้นก็คือ ทำอย่างไรจึงจะสามารถค้นหาข้อมูลที่ต้องการมาให้ได้มากที่สุด และเพียงพอต่อความต้องการ ข้อมูลหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีความสำคัญแก่นักประวัติศาสตร์ไม่น้อยไปกว่า เนื้อหามู ผัก น้ำปลา น้ำตาล ฯลฯ ที่มีความจำเป็นต่อการประกอบอาหารของแม่บ้าน การขาดปัจจัยอย่างหนึ่งอย่างใดไปนั้นหมายถึงความไม่สมบูรณ์ของงาน ดังคำกล่าวของ มาร์สัค ในหนังสือชื่อ “The Nature of Historical Inquiry” ที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ แปลออกมาในหัวข้อว่า “ประวัติศาสตร์คืออะไร” ว่า “นักประวัติศาสตร์และหลักฐานข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นซึ่งกันและกัน นักประวัติศาสตร์ที่ปราศจากหลักฐานข้อเท็จจริง เป็นคนไม่มีหลักเกณฑ์ และไม่มีประโยชน์อันใด”⁽²⁵⁾ นอกจากนี้ จากการออกแบบสอบถามซึ่ง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ส่งไปยังนักประวัติศาสตร์ทั้งอาชีพและสมัครเล่น จากแบบสอบถามที่ส่งกลับมา 40% เห็นตรงกันว่า “ในการทำงานด้านประวัติศาสตร์ในประเทศไทย... ปัญหาใหญ่ก็คือ การขาดเอกสารทางประวัติศาสตร์ ทั้งเอกสารภาษาไทยและต่างประเทศ ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงทำงานได้ยากยิ่ง”⁽²⁶⁾ ด้วยเหตุนี้เมื่อนักประวัติศาสตร์จำเป็นต้องมีข้อมูลหรือหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ในการเขียนประวัติศาสตร์ ทางเลือกทางหนึ่งก็คือเมื่อเริ่มต้นลงมือทำงาน ควรสำรวจดูอย่างถี่ถ้วนว่าปัญหาข้อสงสัยที่ตั้งขึ้นนั้นมีข้อมูลเพียงพอแล้วหรือไม่ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ไม่ได้หมายความว่าให้เลือกวิจัยเฉพาะในด้านที่มีข้อมูลมาก ๆ และให้ตัดข้อปัญหานั้น ๆ ออกไปเมื่อพบอุปสรรคในด้านข้อมูลในที่นี้อยากกล่าวว่า ถ้าข้อมูลมีน้อยและหายากมากเท่าใด แต่ถ้าฟันฝ่าอุปสรรคได้ ผลงานก็ย่อมมีคุณค่ามากขึ้นเท่านั้น

4. หัวข้อปัญหาวิจัยต้องไม่กว้างหรือแคบเกินไปหรือไม่มีคำตอบ การกำหนดหัวข้อสำหรับการศึกษาซึ่งนอกจากจะต้องเป็นปัญหาที่ยังไม่เคยมีผู้ใดเคยทำการศึกษามาก่อน ทั้งนี้เพื่อที่จะได้ใช้ผลงานใหม่อุดช่องว่างของความไม่รู้ อีกทั้งเพื่อสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมา นักวิจัยทางประวัติศาสตร์ยังต้องให้ความสำคัญกับลักษณะของปัญหาอีกประเด็นหนึ่ง นั่นก็คือ หัวข้อของปัญหาที่จะทำการศึกษาจะต้องไม่กว้างเกินไปหรือแคบเกินไป หัวข้อวิจัยที่มีลักษณะ

(25) เลฟนาร์ด เอ็ม มาร์สัค, “ประวัติศาสตร์คืออะไร,” แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *วารสารธรรมศาสตร์*, 4 : 3 (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2518) 91.

(26) ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “วิชาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย,” *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ, 2519) หน้า 15-16.

ดังกล่าวจะสร้างปัญหาและอุปสรรคแก่ผู้ทำการวิจัย โดยเฉพาะในกรณีของผู้วิจัยที่ขาดประสบการณ์ และนำไปสู่ความยากลำบากในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น หัวข้อการศึกษาว่า “ประวัติศาสตร์โลก” ก็คงจะมองเห็นภาพว่า ใน “ประวัติศาสตร์โลก” จะต้องมีการรวบรวมข้อมูลตั้งแต่โลกมีกำเนิด หรือที่เราเรียกว่ายุคก่อนประวัติศาสตร์ หรือจะเริ่มตั้งแต่การกำเนิดของอาณาจักรโบราณตั้งแต่เมื่อประมาณ 5,000 ปีก่อนคริสตกาลเป็นต้นมาที่เราเรียกว่ายุคประวัติศาสตร์จนกระทั่งถึงปัจจุบัน หัวข้อการศึกษาเช่นนี้ หมายถึงว่าเราจะต้องศึกษาความเป็นมาของมนุษยโลกซึ่งประกอบด้วยหลายชนชาติ หลายเชื้อชาติ รวมทั้งหลาย ๆ ประเทศ อีกทั้งวัฒนธรรมความเจริญในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง แนวความคิดและอื่น ๆ ของบุคคลเหล่านั้นด้วย ปัญหาที่ตามมาก็คือจะรวบรวมข้อมูลมาจากไหน อีกประการหนึ่ง ถ้าสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ จะต้องใช้เวลาเท่าใดเพื่อจะให้ได้ข้อมูลนั้นมา และจะต้องใช้เวลาอีกเท่าใดในการตรวจตราข้อมูลนั้น ทำนองเดียวกันถ้าหัวข้อปัญหาแคบเกินไป เช่น ศึกษาบทบาทของนายบุญมีที่มีต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย เรากล่าวถึงบทบาทของนายบุญมี แต่ในขณะที่เดียวกันนายบุญมีไม่เคยมีอำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลแต่อย่างใดต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ ความยากลำบากประการหนึ่งที่เกิดแก่ผู้ทำการวิจัยก็คือ จะนำข้อมูลมาจากที่ใด หรือนำข้อมูลอะไรมาใช้เมื่อในความเป็นจริง นายบุญมีไม่เคยมีบทบาทใด ๆ ทั้งสิ้นในสังคม หรือทำการศึกษารื่องราวที่ผู้มีส่วนในการสร้างประวัติศาสตร์ ไม่พยายามเปิดเผยข้อมูล เช่น ในเหตุการณ์ที่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรมเป็นต้น⁽²⁷⁾

ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเริ่มลงมือศึกษา ควรพิจารณาในเบื้องต้นให้ต้องแก้ก่อนว่า ปัญหาที่จะศึกษานั้นจะเป็นจริงได้ในทางปฏิบัติ หรือข้อเสนอแนะในที่นี้ก็คือ ถ้าเป็นเรื่องของ

“ภูมิศาสตร์ (ควร) จำกัดขอบเขตลงเป็นภูมิภาค ประเทศ ส่วนใดส่วนหนึ่งของประเทศ (ถ้าเป็น) บุคคล มุ่งศึกษาค้นคว้าผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ (ถ้าเป็น) เวลาจำกัดเวลาเป็นยุค เช่น สมัยกลาง หรือปีใด ทศวรรษใด ฯลฯ (ถ้าเป็น) กิจกรรมจำกัดขอบเขตกิจกรรม เช่น ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การพัฒนาทางปัญญา ฯลฯ”⁽²⁸⁾

(27) Robert Jones Shafer, *A Guide to Historical Method*, (Illinois, 1980) pp.43-45.

(28) วนิดา ทรงยางกูร, *อ้างแล้ว*, หน้า 7.

3. หลักฐานที่ควรใช้ การศึกษาประวัติศาสตร์ เป็นความพยายามประการหนึ่งของมนุษย์ที่จะเข้าใจอดีต เข้าใจโลกของบรรพบุรุษในเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ด้วยการเก็บรวบรวมหลักฐานข้อมูลที่หลงเหลืออยู่ และสร้างภาพอดีตขึ้นมาใหม่ตามความสามารถของตนโดยอาศัยหลักฐานข้อมูลนั้น ๆ เป็นแนวทางในการตีความ หรือถ้าเราจะเปรียบเทียบว่า นักประวัติศาสตร์ก็คือช่างก่อสร้าง ในการสร้างบ้านก็จำเป็นต้องมีวัสดุในการก่อสร้าง เช่น ไม้ อิฐ ปูน เพื่อนำวัสดุเหล่านั้นมาประกอบกันขึ้นเป็นบ้าน ช่างก่อสร้างต้องการวัสดุที่มีคุณภาพที่สามารถผสมผสานกันเป็นเนื้อเดียวกันได้ฉนั้นใดก็ฉนั้นนั้น นักประวัติศาสตร์ก็จำเป็นต้องได้วัสดุซึ่งก็คือหลักฐานที่มีคุณภาพและที่ผสมผสานกันได้เช่นกัน

ตามความนิยม หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้กันได้แก่ หลักฐานชั้นต้น และหลักฐานชั้นรอง คุณลักษณะของหลักฐานทั้ง 2 ประเภทนั้นได้เคยกล่าวไปแล้วในส่วนที่ว่าด้วยการรวบรวมข้อมูล ในที่นี้จะขอกล่าวเพิ่มเติมได้แก่วิธีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

ปัญหาของนักวิจัยทางประวัติศาสตร์ประการหนึ่งที่ค่อนข้างจะคล้ายกันก็คือ เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลมาได้ตามความต้องการแล้ว จะมีความแน่ใจแค่ไหนว่า ข้อมูลเหล่านั้นมีความถูกต้อง น่าเชื่อถือและไม่มีอคติ ปัญหาข้อนี้ไม่ใช่ว่าจะเกิดเฉพาะกรณีที่ข้อมูลเป็นข้อมูลชั้นที่สอง แต่ยักรวมถึงข้อมูลชั้นต้นด้วย บุคคลผู้รู้เห็นเหตุการณ์อาจสอดแทรกความรู้สึก อารมณ์ ซึ่งอาจมีทั้งสรรเสริญ ทั้งประณามลงในข้อมูลที่บันทึก ทั้งนี้ด้วยความจงใจเจตนาหรือความไม่ตั้งใจก็ได้ บางครั้งบางครั้ง การเข้าร่วมกับเหตุการณ์หนึ่งใดอย่างใกล้ชิด อาจทำให้เกิดความลำเอียงขึ้นได้เช่นกัน สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึก พฤติกรรมที่แสดงออก และแม้แต่คำพูดของบุคคลเหล่านั้นทำให้ผู้ได้รับการถ่ายทอดเกิดภาพพจน์ที่แตกต่างไปจากความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ผู้ทำการวิจัยจำต้องตรวจสอบข้อมูลที่ได้อาจอย่างละเอียดถี่ถ้วนว่า ผู้ทำการบันทึกข้อมูลเข้าใจเหตุการณ์ที่บันทึกดีเพียงพอหรือไม่ ซึ่งก็รวมทั้งตัวผู้ใช้ข้อมูลว่ามีความเข้าใจในข้อความที่บันทึกถูกต้องหรือไม่เช่นกัน ทำนองเดียวกันเมื่อเราใช้เอกสารของทางราชการ ก็ต้องระมัดระวังเพราะเอกสารของทางราชการมักเป็นเรื่องของการเมือง ข้อมูลที่ประกาศใช้จึงมักมีความไม่จริงซ่อนอยู่⁽²⁹⁾

(29) Benjamin, *op.cit.*, pp. 8-9.

ความมီออดติของผู้บันทึกก็เป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ทศนคติของบุคคลหนึ่งในเรื่องเดียวกันหรือหลาย ๆ เรื่องย่อมแตกต่างกันไปตามอายุ การศึกษาและประสบการณ์ อย่างเช่นบุคคลในครอบครัวเมื่อพูดถึงดนตรี บิดาอาจชอบฟังดนตรีไทย บุตรชายซึ่งเป็นวัยรุ่น อาจชอบฟังเพลงร็อก บุตรสาวอาจชอบฟังเพลงของสุนทราภรณ์ หรือความคิดทางด้านการเมือง บิดานิยมอุดมการณ์ทางการเมืองของพรรคเสรีมนังคศิลา บุตรชายนิยมพรรคประชาธิปัตย์ ส่วนบุตรสาวนิยมพรรคประชากรไทย เป็นต้น ความแตกต่างกันในแนวความคิดก็จะทำให้ ข้อมูลนั้นขาดความเชื่อถือไปได้เช่นกัน

วิธีการป้องกัน และหลีกเลี่ยงการใช้ข้อมูลที่ไม่บริสุทธิ์เท่าที่จะเป็นไปได้ ในปัจจุบัน นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงวิธีการวิจัยจาก “การวิจัยเชิงคุณภาพ” มาใช้วิธีการทางคณิตศาสตร์และความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ เช่น ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ช่วยในการวิจัย หรือที่เรียกกันว่า “การวิจัยเชิงปริมาณ” นั้น นักวิจัยทางประวัติศาสตร์ยังอาศัยวิธีการประเมิน ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น การประเมินภายนอกและการประเมินภายใน

1. การประเมินภายนอก ถือได้ว่าเป็นกระบวนการขั้นต้นของการตรวจสอบข้อมูล และเพื่อนำไปสู่การประเมินข้อมูลภายในต่อไป การประเมินข้อมูลภายนอกได้แก่ การตรวจสอบรูปร่าง หรือลักษณะของข้อมูลที่ได้มา ด้วยการเปรียบเทียบกับข้อมูลชนิดเดียวกันที่มีอยู่ก่อน หรือโดยอาศัยข้อมูลจากแหล่งอื่นหลาย ๆ ชิ้นเพื่อเทียบเคียงความถูกต้อง เช่น มีหลักฐานชิ้นหนึ่งพิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ดีด ผู้เผยแพร่อ้างว่าข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลของยุโรปในศตวรรษที่ 10 การตรวจสอบภายนอกก็มุ่งไปที่ลักษณะที่ปรากฏให้เห็น คือ “ข้อความที่พิมพ์ด้วยตัวพิมพ์ดีดบนกระดาษอย่างดี” เราก็ต้องลงความเห็นว่าข้อมูลนี้เชื่อไม่ได้ เพราะกระดาษกว่าจะเข้าไปแพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันในยุโรปก็ประมาณศตวรรษที่ 12 ส่วนพิมพ์ดีดก็เพิ่งเริ่มใช้กันเมื่อศตวรรษที่ 19 นี้เอง

2. การประเมินภายใน ดังที่ได้เคยกล่าวไปแล้วว่า มนุษย์เรานั้นเมื่อเป็นสัตว์สังคม ก็ย่อมตกเป็นเหยื่อของสิ่งแวดล้อมในสังคม คือย่อมมีความรู้สึกนึกคิดสอดคล้องไปกับสภาพของสังคมที่เป็นอยู่ ด้วยเหตุนี้ สิ่งทีบุคคลหนึ่ง ๆ แสดงออกมาหรือคิดว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้จึงย่อมสะท้อนสภาพของสังคมที่ตนอยู่ออกมา ซึ่งนั้น “มิใช่สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องการรู้ แต่สิ่งที่นักประวัติศาสตร์ต้องการก็คือ ความจริงที่เกิดขึ้นมาในอดีต”⁽³⁰⁾ ด้วยเหตุผลดังกล่าว การประเมินภายในจึงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการประเมินภายนอก

(30) *Ibid.*, p.9.

การประเมินภายในจึงเป็นวิธีการที่จะศึกษา ตรวจสอบถึงความถูกต้องในสาระสำคัญของข้อมูล ทั้งนี้โดยมุ่งประเด็นไปที่ความน่าเชื่อถือของผู้ทำการบันทึก หรือผู้ทำให้เกิดข้อมูล และเพื่อหาใจความของข้อมูล ซึ่งพอจะแยกออกได้ดังนี้

1. ผู้ทำการบันทึกหรือผู้ทำให้เกิดข้อมูล โดยมองไปที่บุคคลผู้จัดบันทึกว่า ประกอบอาชีพอะไร มีความสามารถในการบรรยายหรือไม่ อยู่ใกล้ชิดกับเหตุการณ์แค่ไหน มีความสนใจในเรื่องนั้นขนาดไหน หรือนิสัยใจคอและความประพฤติส่วนตัวเป็นอย่างไร ฯลฯ

2. เนื้อหาใจความมุ่งไปที่เนื้อหาว่าผู้เขียนมีภูมิหลังอย่างไร มีความเต็มใจแค่ไหน หรือถูกบังคับ มีผลประโยชน์อย่างไรหรือไม่ ผู้เขียนมีเจตนาอย่างไร วิธีการเขียนและภาษาที่ใช้เขียน ตลอดจนความผิดพลาดของข้อเท็จจริง และช่วงระยะเวลาของการบันทึกว่าห่างไกลจากเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น ๆ เท่าใด ฯลฯ ทั้งนี้อาจใช้ผลงานของนักวิจารณ์หนังสือท่านอื่น ๆ ช่วยในการประเมินก็ได้

4. แหล่งข้อมูล ข้อมูลหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็คือสิ่งที่จะช่วยเป็นแนวทางให้ผู้ทำการศึกษาดูดีเข้าใจและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ในอดีตนั้นได้เป็นอย่างดี เปรียบเสมือนกับนายท้ายเรือในการเดินเรือจำเป็นต้องมีเข็มทิศนั้นใดก็ฉนั้น เนื่องจากได้เคยกล่าวถึงเรื่องข้อมูลมาแล้วข้างต้น ในที่นี้จึงใคร่กล่าวถึงแหล่งของข้อมูลว่าจะค้นคว้ามามากที่ใดได้บ้าง

การเก็บรวบรวมข้อมูลนั้นสามารถแยกออกเป็นลักษณะใหญ่ๆ 2 ประการ ได้แก่

1. การเก็บข้อมูลโดยตรง หรือจากการสำรวจ
2. การเก็บข้อมูลทางอ้อม หรือจากการศึกษาจากเอกสาร

การเก็บโดยตรงนั้น ได้แก่การที่ผู้วิจัยเข้าสัมผัสข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และการออกแบบสอบถาม การเก็บข้อมูลประเภทนี้จึงจำเป็นที่ผู้เก็บจะต้องเข้าไปถึงแหล่งข้อมูลด้วยตนเอง หรืออย่างน้อยจ้างวานบุคคลอื่นเป็นผู้จัดการให้ เป็นต้นว่า เราต้องการจะทราบทัศนคติของนักศึกษาชายที่มีต่อวิชาประวัติศาสตร์ เราก็จะทำได้ด้วยการออกแบบสอบถาม หรือการสัมภาษณ์หรือด้วยการสังเกตว่าในห้องเรียนวิชาประวัติศาสตร์มีนักศึกษาชายจำนวนเท่าใดที่เข้าฟังการบรรยาย เป็นต้น (วิธีการนี้ไม่สามารถใช้ได้กับการวิจัยทางประวัติศาสตร์ได้เสมอไป) ส่วนการเก็บข้อมูลทางอ้อม ได้แก่การเข้าห้องสมุด ค้นคว้าจากเอกสาร ในต่าง-

ประเทศโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา มีห้องสมุดเฉพาะสาขาไว้บริการในที่แห่งเดียวกัน เช่น ถ้าต้องการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยกลาง จะหาได้จากห้องสมุดเปียร์ปอนด์ มอร์แกนในนิวยอร์ก หรือต้องการเรื่องราวของอเมริกาตอนต้น ก็มีที่ห้องสมุดวิลเลียม แอล เคลเมนส์ส ที่มีชิแกน ส่วนประเทศไทยก็มีอยู่บ้าง เช่น หอสมุดดำรงราชานุภาพ ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ เดิม หรือห้องขจร สุขพานิช ในบริเวณสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เป็นต้น ก็เป็นแหล่งที่ผู้สนใจศึกษาได้ค้นคว้าผลงานและชีวประวัติของท่านทั้ง 2 อย่างละเอียดกว่าที่อื่น หรือถ้าศึกษาประวัติศาสตร์ไทยก็ไปโดยตรงที่สยามสมาคม ที่ซอย โอศุก หรือหอจดหมายเหตุในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासูกรี เป็นต้น

อย่างไรก็ดี โดยทั่ว ๆ ไปห้องสมุดก็เป็นแหล่งข้อมูลที่นักวิจัยจะพึงใช้ประโยชน์ในการ เก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับหัวข้อการวิจัยได้ดีที่สุด ทั้งนี้ด้วยการบริการบรรณารักษ์ประจำ หอสมุด อีกประการหนึ่งได้แก่การค้นจากหนังสืออ้างอิง อันได้แก่พจนานุกรม สารานุกรม ชีวประวัติบุคคลสำคัญ คู่มือและหนังสือรายปี แผนที่ แผนที่พร้อมรายละเอียดทางประวัติศาสตร์ วารสาร หนังสือพิมพ์และดรรชนีต่าง ๆ สิ่งพิมพ์ของรัฐบาลและเอกชน หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า ได้แก่หนังสือที่ให้รายละเอียดในข้อเท็จจริงในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ

แหล่งข้อมูลอีกแห่งได้แก่บรรณานุกรม บรรณานุกรมแตกต่างจากหนังสืออ้างอิงตรงที่ ว่า บรรณานุกรมเป็นแหล่งที่รวบรวมรายชื่อหนังสือหรือผลงานทางวิชาการอันจะนำมาใช้เป็น ประโยชน์ในการวิจัย นั่นก็คือเพื่อทราบว่าได้เคยมีผู้ใดผลิตผลงานทางด้านใดแล้ว และเพื่อ ใช้ผลงานชิ้นนั้นเป็นข้อมูลเบื้องต้นอีกด้วย หนังสือบรรณานุกรมของไทยเราก็มีอย่างเช่น บรรณานุกรมทางสังคมศาสตร์ของไทย ซึ่งเป็นงานรวบรวมผลงานทางด้านสังคมศาสตร์ของ ประเทศไทย โดย อมร รักษาสัตย์ และคณะ ของต่างประเทศก็มีอย่างเช่น A Select Bibliography: Asia, Africa, Eastern Europe, Latin America เป็นต้น นอกจากนี้การเข้าพบวิทยากรผู้มีความ เชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ ก็เป็นวิธีการของการเข้าหาแหล่งข้อมูลที่ดีอีกวิธีหนึ่ง

5. การบันทึกข้อมูลลงในบัตร เมื่อได้ข้อมูลตามที่ต้องการแล้ว เนื่องจากว่าจำนวนของ ข้อมูลอาจมีมากเกินไปกว่าที่จะจดจำได้ อีกทั้งเพื่อเป็นการประหยัดเวลาไม่ต้องหวนกลับไป ค้นหาค้นหาข้อมูลที่เคยเสียเวลาไปหลายชั่วโมงในการค้นเมื่อครั้งที่ผ่านมา รวมทั้งจะได้รายชื่อ

หนังสือหรือข้อความไว้เพื่อการอ้างอิง และแสดงถึงแหล่งที่มาเมื่อถึงกระบวนการประวัติศาสตร์
ขั้นสุดท้ายคือขั้นเสนอรายงานการวิจัย เพื่อให้ได้ผลงานที่น่าเชื่อถือ สิ่งที่ควรกระทำก็คือ การ
บันทึกข้อมูลลงในบัตร ซึ่งเราพอแยกบัตรบันทึกข้อมูลออกได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. บัตรผู้แต่ง
2. บัตรข้อความ

1. บัตรผู้แต่ง หรือบัตรบรรณานุกรม มีขนาดประมาณ 5 นิ้ว x 8 นิ้ว สิ่งที่ควรบันทึกลงไป
ไปได้แก่ ชื่อผู้แต่งหนังสือ ชื่อเรื่อง แหล่งที่มาของหนังสืออันได้แก่ เมืองที่พิมพ์ ปี และสำนักพิมพ์
หรือถ้าใช้เฉพาะบางบท ตอน หรือหน้า ควรระบุลงไป รวมทั้งคุณค่าของหนังสือด้วย

2. บัตรข้อความ มีขนาดเท่ากับบัตรผู้แต่ง และควรทำเครื่องหมายอย่างเดียวกับบัตร
ผู้แต่ง เพื่อสะดวกในการค้นต่อไปในบัตรข้อความ สิ่งที่ควรบันทึกได้แก่ ข้อมูลที่สำคัญต่องาน
วิจัยข้อมูลที่จะตอบคำถาม ข้อมูลที่ขัดแย้งกัน และคำกล่าวของบุคคลสำคัญในเรื่องนั้น ๆ ทั้งนี้
เพื่อสร้างน้ำหนักความน่าเชื่อถือให้แก่งานของเรา เป็นต้น

6. การอ้างอิงงานของผู้อื่น ได้แก่ การยืมผลงาน ความคิดของบุคคลอื่นมาใช้ในผลงาน
ของเรา การอ้างอิงงานของผู้อื่นอาจทำได้ 2 กรณีคือ การอ้างแบบสรุปใจความ และการอ้างคำ
ต่อคำ ในทางวิชาการ การนำผลงานบางส่วนของผู้อื่นมาใช้อธิบายความคิดของเราในงานวิจัย
ไม่ใช่สิ่งที่ผิดแต่อย่างใด แต่ทั้งนี้ควรจะต้องให้เกียรติแก่ผู้ที่ผลงานของเขาถูกยืมมาอีกทั้งเพื่อให้
ผู้อ่านที่สนใจในความคิดเช่นนั้นได้ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในรายละเอียดต่อไป สิ่ง
ที่ควรกระทำเมื่ออ้างอิงงานของผู้อื่นมาคือควรอ้างถึงแหล่งที่มาเดิมของข้อความที่เรานำมาใช้
วิธีการที่ปฏิบัติกันอยู่ได้แก่ การใส่เชิงอรรถหลังข้อความหรือประโยคนั้น ๆ และการแสดงถึง
หนังสือที่ใช้ในรูปของบรรณานุกรมนั้นเอง⁽³¹⁾

(31) ตัวอย่างของการลงเชิงอรรถ และบรรณานุกรมนั้น ศึกษาได้จาก Kate, L. Turabin, *Student's Guide for Writing College Papers*, (Chicago, 1976) บทที่ 7.